

ELMİ TƏDQİQATLARIN İNFORMASIYA TƏMİNATI.

KİTABXANAŞÜNASLIQ. KİTABŞÜNASLIQ. BİBLİOQRAFIYAŞÜNASLIQ.

UOT 021.85

İsmayilov N.

*pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
BDU-nun Biblioqrafiyaşünaslıq kafedrası,
Akademik Zəhid Xəlilov küç. 23.
e-mail: kafedrabilioqraf@mail.ru*

Hacıyeva A.

*M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası,
Bakı ş., Xaqani küç. 57.
e-mail: aygunhaciyeva87@mail.ru*

AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASININ SƏNƏD DÖVRİYYƏSİ SAHƏSİNDƏKİ FƏALİYYƏTİ

Açar sözlər: *Milli Kitabxana, beynəlxalq və ölkədaxili sənəd dövriyyəsi.*

Giriş. Bu gün optimal kitab paylanması məqsədilə kitabxanalararası əlaqələrin sənəd dövriyyəsi (ədəbiyyatın pulsuz verilməsi ilə yanaşı) formasından istifadə edilir.

Sənəd dövriyyəsi dedikdə çap məhsullarının bir kitabxanadan digərinə daimi istifadə üçün verilməsi nəzərdə tutulur. Sənəd dövriyyəsinin həyata keçirilməsi üçün kitabxanalar mövcud fondlardan seçilmiş və ya xüsusi əldə edilmiş dublet ədəbiyyatlarını əks etdirən sənəd dövriyyəsi və ya rezerv fondlardan istifadə edirlər. Sənəd dövriyyəsinin çap məhsullarının verilməsi şərtlərinə görə bu formaları vardır:

- kitabxanalar arasında öz nəşrlərinin mübadiləsi
- istifadə edilməyən çap məhsullarının pulsuz verilməsi və ya paylanması
- milli çap məhsullarının komplektləri ilə mübadilə
- dezideratlara (hər hansı kolleksiyanın, muzeyin, kitabxananın doldurulması üçün lazım olan predmetlər, kitablar) olan sifarişlərin qarşılıqlı həyata keçirilməsi [6; 7].

Dövriyyənin predmeti bir qayda olaraq müvafiq kitabxananın istifadəçiləri üçün informasiya dəyərini itirmiş profilə uyğun olmayan, dublet nəşrlərdir. Sənəd dövriyyəsinin həyata keçirilməsinin əsas prinsipi qarşılıqlı faydalı şərtlərə uyğun şəkildə aparılan könüllü mübadilə müqaviləsidir. Sənəd dövriyyəsinin 2 növü var: ölkədaxili və beynəlxalq.

Kitabxanaların dövriyyə fondları onların açıq sistem kimi funksiyalaşdırılmasını təmin edən yollardan biridir [4; 5].

Məsələnin qoyuluşu. Azərbaycan Milli Kitabxanası fondlarının formalaşdırılması istiqamətləri bunlardır: Respublika nəşriyyatları (məcburi nüsxələr), ölkədaxili və beynəlxalq sənəd dövriyyəsi, respublika kitab mağazaları, Ali Attestasiya Komissiyası, Heydər Əliyev Fondu, abunə yolu, hədiyyələr, müxtəlif səfirliklər, beynəlxalq təşkilatlar, elmi-tədqiqat institutları və digər.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 12 yanvar 2004-cü il tarixli 56 sayılı sərəncamı ilə klassiklərin latın əlifbasında çap olunan və kitabxanaya hədiyyə edilən kitabları ehtiyat fondu vasitəsilə komplektləşdirilir [1; 3].

“Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununun “Kitabxana fondu” adlı III fəslinin “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Kitabxana Fondu” adlı 13-cü maddəsində deyilir: “Azərbaycan Respublikasının Dövlət Kitabxana Fondu kitabxanalararası əlaqələndirilmiş komplektləşdirmə, qarşılıqlı istifadə, depozitar mühafizə və mübadilə prinsipləri əsasında təşkil edilən, məlumat-axtarış sisteminə malik olan kitabxana fondlarından ibarətdir.”

“Kitabxana fondlarının təchizi” adlı 14-cü maddədə qeyd olunur: “Kitabxanalar dövlət və qeyri-dövlət nəşriyyatları tərəfindən buraxılan, profilinə uyğun çap məhsullarını və digər informasiya daşıyıcılarını birinci növbədə almaq hüququna malikdir. Bu hüquq kitabxana kollektoru, kitab ticarəti müəssisələri, nəşriyyat orqanları, ayrı-ayrı şəxslərlə aparılan müvafiq əməliyyatlar, məcburi nüsxələrin alınması, abunə, bağışlama və vərəsəlik əsasında miras qalmış nəşrlərin verilməsi, habelə beynəlxalq və ölkədaxili kitab mübadiləsi yolu ilə təmin edilir.”

Həmin fəslin “Kitabxanaların mübadilə fondları” adlı maddəsində deyilir: ki, “Azərbaycan Respublikasının milli-mədəni sərvətlər reyestrinə daxil olmayan çap məhsulları və digər materiallar müəyyən olunmuş qaydada bir kitabxanadan digərinə əvəzsiz verilə bilər. Qeyri-profil, dublet, nisbətən az istifadə edilən, habelə mübadilə fondu üçün ayrılan çap əsərləri və kitabxananın digər sənədləri həmin fonda verilir.” [2].

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanları beynəlxalq və ölkədaxili sənəd dövriyyəsini həyata keçirən kitabxanaların dövriyyə fondları üçün əlavə kitab alınmasına vəsait ayırırlar.

Məsələnin həlli. Beynəlxalq sənəd dövriyyəsi: 2010-2017.

1923-cü ildən Komplektləşdirmə şöbəsinin nəzdində bölmə kimi fəaliyyət göstərmiş Xarici ədəbiyyat və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi 1965-ci ildən müstəqil şöbə kimi fəaliyyət göstərir.

Şöbəyə ədəbiyyat müxtəlif mənbələr vasitəsilə: BMT, BKM, UNESCO, müxtəlif nəşriyyatlar, səfirliklər, sərgilər, hədiyyələr və respublika kitab mağazalarından alınan kitablar və b. mənbələrdən daxil olur. Xarici ədəbiyyat və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi 1994-cü ildən BMT-nin və ATƏT-in ehtiyat kitabxanası sayılır. Beynəlxalq sənəd dövriyyəsini aparmaq üçün ölkədaxili kitab mübadiləsi şöbəsinin nəzdində respublikada çap olunan ədəbiyyatın ehtiyat mübadilə fondu yaradılmışdır.

Fondun komplektləşdirilməsinin mühüm istiqamətlərindən biri beynəlxalq sənəd dövriyyəsinin həyata keçirilməsidir. Beynəlxalq sənəd dövriyyəsi müxtəlif dövlətlərin müəssisələri arasında elmi və mədəni əlaqənin vacib növlərindən biridir və Azərbaycan Milli Kitabxanasının işində mühüm yer tutur.

Beynəlxalq sənəd dövriyyəsinə aşağıdakı iş növləri daxildir:

- Partnyorun seçilməsi və onunla müqavilə bağlanması;
- BSD-nin həyata keçirilməsi üçün ölkə nəşrlərinin seçilməsi;
- Kitabxanaya lazım olan xarici nəşrlərin seçilməsi;
- BSD üçün ölkə nəşrlərinin əldə edilməsi;
- Onların xarici partnyora göndərilməsi;
- Göndərişin tamlığının təmin edilməsi;
- Xaricdən daxil olan nəşrlərin tamlığının təmin edilməsi.

Hazırda kitabxananın xarici ədəbiyyat fondunda ingilis, alman, fransız, şərq və başqa 40-a yaxın dildə 304217 nüsxə ədəbiyyat vardır. Kitabxanada Xarici ədəbiyyat və beynəlxalq kitab mübadiləsi şöbəsi BSD aparmaq üçün ölkədaxili kitab mübadiləsi şöbəsinin nəzdində respublikada çap olunan ədəbiyyatın ehtiyat mübadilə fondunu yaradır [1].

Kitabxananın ilk beynəlxalq əlaqəsi 1991-ci ildə Türkiyə Milli Kitabxanası ilə olmuşdur. Lakin sonralar bu istiqamətdə işlər zəifləmişdir. 2005-ci ildə Rusiya Milli Dövlət Kitabxanası ilə qarşılıqlı əməkdaşlığa dair müqavilə imzalanmışdır. Sonrakı illərdə Fransa, Belarus,

Qırğızıstan, Tacikistan, İran İslam Respublikası, Avstriya, Niderland, Latviya, Estoniya, İordaniya, Suriya, Slovakiya, Çexiya və digər ölkələrin milli kitabxanaları ilə qarşılıqlı əməkdaşlığa dair memorandumlar imzalanmışdır ki, 2012-ci ilin dekabrında bu ölkələrin sayı 30-a çatmışdır. Artıq 2012-ci ildə kitabxananın beynəlxalq sənəd dövriyyəsini həyata keçirdiyi xarici ölkə milli kitabxanalarının sayı 70-dən çox olmuşdur.

Partnyorluq edilmiş ölkələrin sayı:

2010 – 32; 2011 – 33; 2012 – 41; 2013 – 42; 2014 – 44; 2015 – 56; 2016 – 56; 2017 – 51.

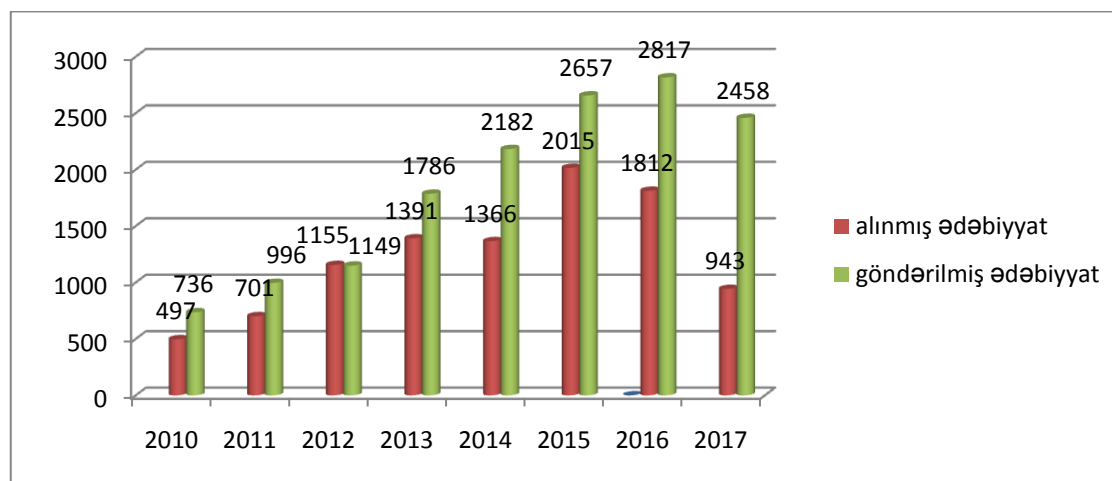

Diagram №1. 2010-2017-ci illər ərzində BKM yolu ilə alınmış və göndərilmiş ümumi ədəbiyyatın dinamikası

Diagramdan görürük ki, illər artdıqca alınmış və göndərilmiş ədəbiyyatların da sayı artmışdır. Belə ki, 2010-cu il ilə müqayisədə 2016-cı ildə alınmış ədəbiyyatın sayı təxminən 4 dəfə, göndərilmiş ədəbiyyatın sayı isə 3 dəfə artmışdır. Lakin müvafiq dövr ərzində ümumilikdə göndərilmiş ədəbiyyatın sayı (14781) alınmış ədəbiyyatın sayından (9880) çox olmuşdur.

İllər	Kitab	Jurnal	CD, DVD	Cəmi
2010	377	120		497
2011	500	170	31	701
2012	688	463	4	1155
2013	981	406	4	1391
2014	770	569	27	1366
2015	1171	843	37	2051
2016	1168	616	28	1812
2017	664	232	47	943

Cədvəl 1. BSD yolu ilə alınmış ədəbiyyatın ümumi statistikasi

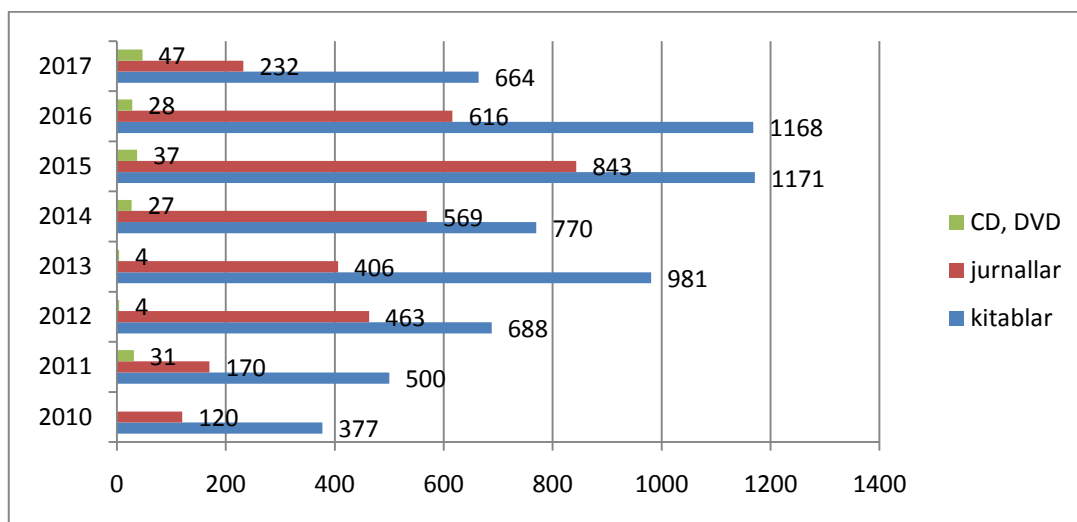

Diagram №2. 2010-2017-ci illər üzrə sənəd növlərinə görə BSD yolu ilə alınmış ədəbiyyatın dinamikası

Göründüyü kimi ən çox daxil olan ədəbiyyat kitab olmuşdur. İllər üzrə müqayisə apardıqda isə ən yüksək göstərici 2015-ci ildə nəzərə çarpır. Sənəd növünə görə daxil olan ədəbiyyatlar arasında II yerdə jurnallar durur. 2010-cu il ilə müqayisədə 2016-cı ildə alınmış kitabların sayı təxminən 3 dəfə, jurnalların sayı isə təxminən 7 dəfə artmışdır. 2010-cu ildə CD və DVD daxil olmamışdır. Bu növ sənədlərin ən yüksək göstəricisi isə son ildə müşahidə edilmişdir. Ümumilikdə bu illər ərzində 17 ölkədən elektron nəşrlər alınmış, lakin göndərilməmişdir.

İllər	Kitab	Jurnal	CD, DVD	Cəmi
2010	644	92		736
2011	770	226		996
2012	869	280		1149
2013	1506	280		1786
2014	1516	666		2182
2015	1670	987		2657
2016	1830	987		2817
2017	1790	668		2458

Cədvəl 2. BSD yolu ilə göndərilmiş ədəbiyyatın ümumi statistikasi

Tədqiq edilmiş 8 il ərzində (2010-2017) ən çox ədəbiyyat alınıb:

1359 – Rusiya

1264 – Türkiyə

1178 – ABŞ

550 – Almaniya

300 – İngiltərə

281 – Moldova

Tədqiq edilmiş dövr ərzində ən az ədəbiyyat alınıb:

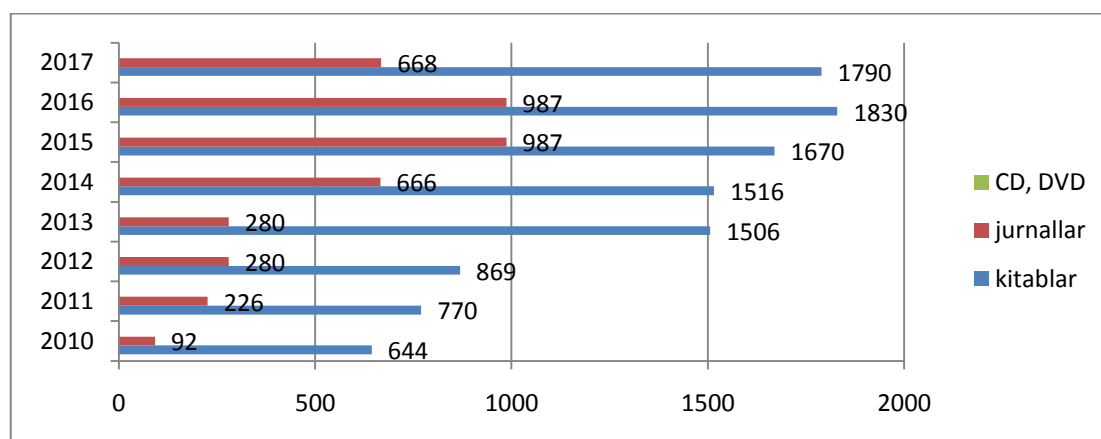
36 – İsveçrə

32 – Belçika

29 – Türkmənistan

BSD yolu ilə CD və DVD-lər yalnız alınmış, göndərilməmişdir. Ən çox audiovizual material cədvəldən göründüyü kimi Misirdən, ən az isə Gürcüstandan göndərilmişdir.

Misir	87
Rusiya	33
Almaniya	31
Latviya	25
Türkiyə	18
Koreya	17
Belarus	14
Özbəkistan	11
ABŞ	8
İngiltərə	7
Çexiya	5
Qazaxıstan	4
Litva	3
Avstriya	2
Ukrayna	2
Makedoniya	2
Gürcüstan	1

Diaqram №3. 2010-2017-ci illər üzrə sənəd növlərinə görə BSD yolu ilə göndərilmiş ədəbiyyatın dinamikası

Diaqramdan görürük ki, kitabxana tərəfindən xarici ölkə kitabxanalarına yalnız kitab və jurnallar göndərilir. Ən yüksək göstərici isə son ilə təsadüf edir. 2010-cu il ilə müqayisədə

2017-ci ildə göndərilmiş kitabların sayı təxminən 3 dəfə artmışdır. Jurnalın sayında isə ciddi dəyişiklik hiss edilməmişdir.

Tədqiq edilmiş dövr ərzində ən çox ədəbiyyat göndərilib:

1085 – Gürcüstan (Marneuli Kitabxanası)

1018 – Rusiya (559 – Rusiya Milli Kitabxanası; 459 – Rusiya Dövlət Kitabxanası)

1008 – ABŞ (736 - Konqres Kitabxanası, 272 - Koliforniya Kitabxanası)

872 – Qazaxıstan (Qazaxıstan Milli Kitabxanası; Qazaxıstan Akademik Milli Kitabxana)

736 – İran (Azərbaycan Səfirliyi)

532 – Belarus (Milli Kitabxana)

Ümumiyyətlə tədqiq edilən dövr ərzində heç ədəbiyyat alınmamış (bu ölkələrə az da olsa ədəbiyyat göndərilib) ölkələr: Liviya, Lüksemburq, Mərakeş, Qaraçay-Çərkəz, İordaniya, Dağıstan, Pakistan, Qırğızıstan, İsveç, Suriya, Tunis, Çin, Kuba, İspaniya, Danimarka, Küveyt, Kolumbiya, Qətər, Bosniya-Herseqovina, İnquşetiya, Niderland.

Ən az ədəbiyyat göndərilib:

9 – Kuba

14 – Macarıstan

14 – Dağıstan

16 – Liviya

16 – Qaraçay-Çərkəz

19 – Türkmənistan

26 – Qırğızıstan

29 – Tatarıstan

36 – Küveyt

36 – Qətər

41 – Niderland

45 – Belçika

47 – Danimarka

47 - Pakistan

48 – Suriya

50 – Malaziya

51 – Kolumbiya

53 – Tacikistan

58 – Bosniya və Herseqovina

62 – İspaniya

62 – İsveç

64 – Tunis

64 – Mərakeş

66 – İnquşetiya

87 – İsveçrə

88 – Avstriya

89 – Gürcüstan

93 – İngiltərə

105 – İordaniya

109 – Slovakiya

123 – Yunanıstan

154 – Koreya

154 - Tayvan

161 – Serbiya

Bu ölkələrlə isə çox az əməkdaşlıq edilir: İsveçrə, Türkmənistan, İngiltərə, Estoniya, Rumıniya, Macarıstan, Yaponiya, Tatarıstan, Makedoniya, Serbiya, Yunanıstan.

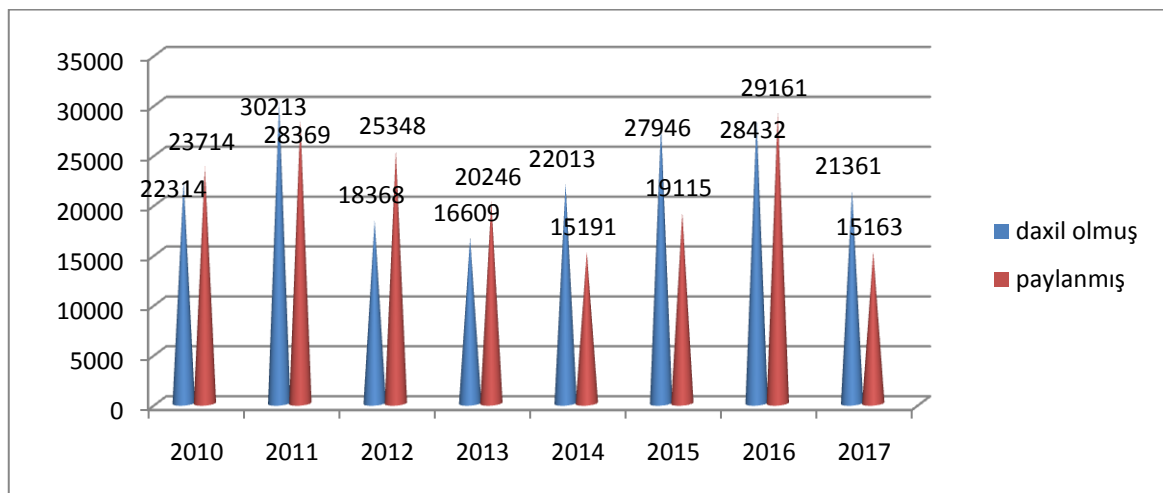
Misir İsgəndəriyyə Kitabxanası ilə ümumiyyətlə əlaqə yoxdur. Tədqiq edilmiş dövr ərzində yalnız 2010-cu ildə 24 kitab göndərilmişdir.

Statistik təhlildən aydın olur ki, 2010-2017-ci illər ərzində həm daxil olan, həm də göndərilən ədəbiyyatlar illər üzrə artmışdır.

Ölkədaxili sənəd dövriyyəsi: 2010-2017

Ölkədaxili kitab mübadiləsi bölməsi 1961-ci ildən komplektləşdirmə şöbəsinin tərkibində yaradılmış, 1978-ci ildən isə müstəqil şöbə kimi fəaliyyətə başlamışdır. Kitabxananın büdcəsi hesabına alınmış, Mədəniyyət Nazirliyi xətti ilə daxil olan, nəşriyyatlar, müəlliflər tərəfindən hədiyyə edilmiş ədəbiyyatı rayon və şəhər kitabxanaları arasında bölüb paylayır.

Milli Kitabxana Mədəniyyət Nazirliyinin vəsaiti hesabına nəşr olunmuş və alınmış kitabların şəhər və kənd kitabxanalarına göndərilməsi ilə məşğul olur. Belə ki, nazirliyin mərkəzləşdirilmiş vəsaiti hesabına tariximiz, mədəniyyətimiz, incəsənətimiz, elmimiz üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən kitablar sifarişlə çap olunaraq ölkədaxili kitab mübadiləsi şöbəsi vasitəsilə şəhər, rayon və kənd kitabxanalarına göndərilir.

Diaqram №4. 2010-2017-ci illər üzrə ölkədaxili sənəd dövriyyəsi yolu ilə daxil olmuş və göndərilmiş ədəbiyyatın dinamikası

Respublika sənəd dövriyyəsi yolu ilə daxil olmuş ədəbiyyat son 8 ildə ən yüksək 2011 və 2016-cı, ən aşağı göstərici isə 2013-cü ildə olmuşdur. Göndərilmiş ədəbiyyat ən çox 2011 və 2016-cı illərdə, ən az isə 2014 və 2017-ci illərdə olmuşdur.

Bu yol ilə daxil olan ədəbiyyatı əsasən Mədəniyyət Nazirliyinin xəttilə, müəlliflərdən hədiyyə, büdcə hesabına, ayrı-ayrı təşkilatlardan, Milli Kitabxananın nəşrləri və Kitab fondlarının formalaşması şöbəsi tərəfindən daxil olan kitablar təşkil edir. Ölkədaxili sənəd dövriyyəsi xətti ilə xarici ölkə səfirliklərinə, beynəlxalq kitab sərgilərinə, dünya milli kitabxanalarına, Azərbaycanın xarici ölkələrdəki səfirliklərinə və b. təşkilatlara da kitablar göndərilir.

Nəticə. Nəticə olaraq qeyd etmək lazımdır ki, kitabxana üçün daha əhəmiyyətli nəşrlərin əldə edilməsi məqsədilə kitab seçimi düzgün aparılmalıdır. Sənəd dövriyyəsi sahəsində elektron nəşrlərin meydana gəlməsi ilə əlaqədar olaraq bu cür informasiya növünün mübadiləsinin gələcək inkişafı vacibdir. Azərbaycan Milli Kitabxanasının fondunun forma-

laşdırılması, inkişafı və istifadəsi sahəsində, xüsusən fondun komplektləşdirilməsinin vacib mənbəsi kimi BSD sahəsində peşəkar fəaliyyətin həyata keçirilməsi mühüm məsələdir. Azərbaycan Milli Kitabxanasının xarici elmi müəssisələrlə, informasiya mərkəzləri, kitabxanalar ilə peşəkar əlaqələrinin genişləndirilməsi kitabxana işinin inkişafının müasir mərhələsində əsas məsələlərdən biridir.

Ədəbiyyat:

1. “Kitabxana işi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu //Azərbaycan. – 1999. - 14 mart.
2. Azərbaycan Milli Kitabxanasının 2010-2017-ci illər üzrə hesabatları.
3. Tahirov K.M. Dünya milli kitabxanaları. M.F.Axundzadə adına Azərbaycan Milli Kitabxanası: dərs vəsaiti. - Bakı: Bakı Universiteti nəş., 2013. – 212 s.
4. Петрусенко Т.В. Обменно-резервные фонды библиотек как национальный информационный ресурс //НТБ. – 2000. - №11. - С.39-46.
5. Петрусенко Т.В., Романов А.П. Книгообмен в информационном обществе: реалии и перспективы //НТБ. – 2004 - №2. - С.48-51.
6. Столяров Ю.Н. Неизвестные фонды //НТБ. – 2000. - № 11 - С.50-53.
7. Шилов В.В. Библиотечные фонды перераспределения /В.В.Шилов, И.А.Голубцов //НТБ. – 2002. - №8. - С.3-12.

Надир Исмаилов, Айгюн Гаджиева

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ АЗЕРБАЙДЖАНА В ДОКУМЕНТООБОРОТЕ

Резюме

В статье представлена информация о деятельности Национальной библиотеки Азербайджана по документообороту и в других направлениях, дается статистический анализ международного и внутриреспубликанского обмена литературой за 2010-2017 годы.

Ключевые слова: *Национальная библиотека, международный и внутриреспубликанский документооборот.*

Nadir Ismailov, Aygun Hacıyeva

ACTIVITIES OF AZERBAIJAN NATIONAL LIBRARY ON THE DOCUMENTARY EXCHANGE

Summary

The article provides information on the exchange of documents and activities of the National Library of Azerbaijan, and has been statistical analysis of international and domestic literature exchange between 2010-2017.

Key words: *National Library, international and countrywide documentary exchange.*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 20.09.2018

Çapa qəbul olunma tarixi: 16.11.2018

Filologiya üzrə elmlər doktoru Aybəniz. Əliyeva-Kəngərli tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.